

Kun peruskäsite ei toimi

Irma Kaarina Halosen arvio Juhani Wiion väitöskirjasta **Televisio ja arkikäyttäytyminen** (Tiedotustutkimus 3/1985) herättää lukijassa eräitä mielestäni keskustelun arvoisia kysymyksiä.

Halonen operoi useammin kuin kerran "**sosiaaliteknologian**" ja "**informaation sosiaaliteknologian**" käsitteillä, muttei lainkaan määrittele niitä. Voitaisiin ajatella, että niiden sisältö selviäisi kontekstista, mutta juuri niin ei tapahdu. Samoin voitaisiin ajatella että ne olisivat tiedotusopissa jo moneen kertaan määriteltyjä käsitteitä, mutta myöskään niin ei ole.

Mikä siis neuvoksi? Tuskin muu kuin yritys tulkita Halosen ajattelutapaa ja sen ongelmia.

Vaihtoehtoisia mahdollisuuksia

Halosta ei ehkä erityisen paljon kiinnosta se, minkälaisia tuloksia **Terveyden avaimet** -kurssilla saavutettiin, ts. paljonko sen avulla kyettiin vaikuttamaan katsojien elintapoihin. Verbi "vaikuttaa" on tässä kohden todella paikallaan. Ohimenneen kirjoittaja joka tapauksessa toteaa, että katsojissa todetut muutokset eivät ehkä olleet niin ilmeisiä eivätkä pitkäaikaisia kuin monet ns. terveysvalistajat saattaisivat odottaa, mikä kyllä vastaa mm. omia kokemuksiani mainitun ammattikunnan ajattelutavasta.

Mutta tulosten rajallisuuden pohdiskelun sijasta Halonen herättää kysymyksen siitä "yhteydestä", johon tässä tapauksessa juuri **Terveyden avaimet** -kurssi sen katsojat "solmi": "... katsojat ovat tavallaan yleisönä seuraamassa sitä, mitä asiantuntijat näyttämöllä 'esittävät'. Kuitenkaan tätä tilannetta ei tiedosteta, katsojat eivät tiedosta seuraavansa Terveyskasvatus-näytelmää, vaan todellisuutta, joka näyttää heidänkin todellisuudeltaan".

Ilmeisesti kirjoittaja tavoittelee taajunnassaan jotakin kokonaan toisenlaista tv:n avulla toteutettavaa terveyskasvatuksen muotoa, joka ei olisi "informaation sosiaalitekologiaa" ja joka saisi katsojat tiedostamaan aivan toisella tavalla kuin mainitun sarjan katsomis-tilanteessa tapahtui, mikä on "näytelmän" luonne.

Tosi asiassa juuri **Terveyden avaimet** -sarjan pelisäännöt tehtiin sekä ennen sarjan aloittamista että sen eri osissa poikkeuksellisen selviksi. Se että katsojat eivät niitä kuitenkaan tiedostaneet on Halosen mielivaltainen väite, jota Wiion tulokset eivät millään eksplisiitillä tavalla tue.

Jatkan Halosen siteeraamista: "Myös voi olla totta, että terveyskasvatuksen organisoitumismuoto todella estää muiden muotojen, esimerkiksi koti- ja itsehoidon kehittymistä. Ihmiset vieraantuvat omasta ruumiistaan, omista elämäntavoistaan terveysvalistajien suosittamalla myötävai- katuksella." Huomattakoon sana "voi". Aivan yhtä hyvin voi olla niin, että **Terveyden avaimet** -kurssi sai kansalaisyhteiskunnassa aikaan terveyden kysymyksiin kohdistuvaa vapaata herruudeton- ta diskurssia, edisti koti- ja itsehoitoa ja johti tiedostamis- ja käyttäytymispro- sesseihin, joiden tuloksena katsojien siihenastinen vieraantuminen omasta ruumiistaan ja omista elämäntavoistaan lieveni, ellei suorastaan poistunut. Wiion tuloksissa ei ole mitään, joka tekisi tämän mahdolltomaksi.

Miksi Halonen ei ota huomioon vaihtoehtoisia mahdollisuuksia? Ilmeisesti siksi, että hän on taajunnassaan lyönyt lukkoon, minkälasiin tuloksiin **Terveyden avaimien** tyyppisen terveyskasvatuksen täytyy johtaa verrattuna jo mainittuun kokonaan toisenlaiseen terveyskasvatuksen muotoon.

Miksi emme kyseenalaistaisi?

Minkälainen sitten olisi tuo kokonaan toisenlainen muoto? Halosen arvio ei sisällä edes vihjettä siitä, miltä suunnalta sitä olisi etsittävä. Vihjeeksi ei riitä se hänen lopuksi korostamansa seikka, että A.N. Leontjev "ymmärtää toiminnan kokonaisuuteen myös ihmisen **motiivit**" (korostus PH:n), sillä tähän ei ole ristiriidassa vaan sopusoinnussa **Terveyden**

avaimet -kurssin ja Wiion väitöskirjan asetelmien kanssa. Puheena olevan sarjan ideahan oli saada omien elintapojensa hallintaan saamisesta enemmän tai vähemmän **motivoit**ut yksilöt käyttämään hyväkseen tietoa, joka auttaa heitä saamaan elintavat hallintaansa. Esim. väitöskirjan sivulla 100 tämä on sanottu niin eksplisiitisti, että enempiä ei voi vaatia. Mitenkähän muuten hallintaan saaminen onnistuisi ilman mitään tietoa esim. ihmisen fysiologiasta?

Toki voitaisiin ajatella **periaatteessa**, että tv:hen tehtäisiin terveystieteiden sarja, jonka lähettäjien ja vastaanottajien välinen ero olisi poistettu. Se on kuitenkin mahdollista vain periaatteessa, ei käytännössä. Eron poistamisen estävät tv:n teknologia ja tekniikka: aina jotkut ovat lähettäjiä.

Jos taas "informaation sosiaalitekniikka" tarkoittaa esityksiä, joiden lähettäjien ja vastaanottajien välistä eroa ei ole kyetty eliminoimaan pois siitä sosiaalisesta suhteesta jossa esitystilanteessa on kysymys, silloin Halosen arvio puheena olevasta väitöskirjasta on "informaation sosiaalitekniikkaa" aivan yhtä lailla kuin Terveystieteiden avaimet -sarjakin. Arviohan on "ideologinen": se "estää muunlaisten interaktio- ja organisaatiomuotojen syntymistä" kuin sellaisen, joissa yksi sanelee toisille mitä näiden on jostakin kirjasta ajateltava. Kuten ennenkin olen todennut, kaiken eriarvoisuuden poistaminen joukkotiedotuksen nimeä kantavista sosiaalisista suhteista on mahdollista vain lopettamalla koko joukkotiedotus.

Sitä vastoin kansalaisyhteiskunnassa on mahdollista tapahtua ja myös käytännössä tapahtuu **joukkotiedotuksen ulkopuolista** organisoitumista, josta eriarvoisuus ehkä on poistettavissa tai jo puuttuukin. Ajatellaanpa esimerkiksi ns. vaihtoehtoisen sosiaalipolitiikan ryhmää. Tämä nähtiin tv 2:n ohjelmassa 6.10.85: muutama syrjäytetty, vaihtoehtoisen sosiaalipolitiikan ryhmän aktiivi keskusteli ongelmistaan yhdessä professoriasiantuntijan kanssa, ts. asetelma oli kuin Terveystieteiden avaimien kopio. Ja jos asiantuntija olisi jätetty ohjelmasta pois, auktoriteetiksi oli ehkä noussut joku muu sen esiintyjistä. Tai jos ei olisi, me katsojat emme kuitenkaan olisi olleet tasavertaisessa asemassa

ohjelman tekijöiden emmekä sen esiintyjien kanssa.

Se mikä taas on mahdollista on lähettäjien ja vastaanottajien välisen etäisyyden ja eriarvoisuuden vähentäminen, siis **vähentäminen** eikä poistaminen. Minkälaisia keinoja tähän lähentämiseen esim. juuri terveystieteissä olisi, on tutkimisen ja pohtimisen arvoinen kysymys. Tutkimusta ja keskustelua tuskin kuitenkaan edistää "informaation sosiaalitekniikka" tyyppisten leimojen lyöminen määrittelemättömästi sellaiseen joka ei miellytä.

Olen alkanut yhä enemmän epäillä, että "informaation sosiaalitekniikka" ei ole ns. aito tieteellinen käsite. Miksi emme kyseenalaistaisi sitä? Vanha manipulaation käsite saattaisi yhä olla heuristisempi.

Joukkotiedotukseen sovelletun ja edellä esitetyn merkityksessä käytetyn "ideologisen" käsitteen on entistä useammin jo kyseenalaistanutkin.

Pertti Hemánus